

YAPON XALQ MAQOLLARINING TARJIMASI TADQIQOT OBYEKTI SIFATIDA

Mubina Raxmatovna Soleyeva

Samarqand davlat chet tillar instituti Sharq tillari fakulteti Yapon filologiyasi kafedrası
assistant- o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada yapon xalq maqollari va ularni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida tayaniladigan omillar va tarjima usullariga oid ayrim mulohazalar haqida fikr yuritilgan. Maqol xalqning ko'p asrlar mobaynida ijtimoiy - iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda to'plagan tajribalari, kuzatishlari asosida yuzaga kelgan ixcham, chuqur mazmunga ega bo'lgan og'zaki ijod janrlaridan biri ekanligi ta'kidlangan. Shuningdek, yapon xalq maqollaridan namunalar keltirilib, ularning o'zbek tili bilan qiyosiy tarjimasi tahlilga tortilgan. Tarjima jarayonida qiyoslanayotgan tillararo muqobillik va tafovutli jihatlariga oid ilmiy yondashuvlar aniq misollar asosida dalillangan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, paremiologiya, tarjima, **ことわざ**(kotowaza - maqol), **慣用句** (kanyouku - ibora), maqol, ibora.

ПЕРЕВОД ЯПОНСКИХ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЙ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматриваются японские народные пословицы и некоторые соображения относительно факторов и методов перевода, используемых в процессе их перевода на узбекский язык. Отмечается, что пословица представляет собой один из жанров устного творчества, обладающий лаконичным и глубоким смыслом, созданный на основе опыта и наблюдений народа в общественной, экономической, политической и культурной жизни на протяжении многих веков. Также приведены примеры японских народных пословиц и проанализирован их сравнительный перевод с узбекским языком. На конкретных примерах обоснованы научные подходы к межъязыковым альтернативам и различиям, сравниваемым в процессе перевода.

Ключевые слова: фольклор, паремиология, перевод, **ことわざ** (котоваза - пословица), **慣用句**(канёку - фраза), пословица, словосочетание.

TRANSLATION OF JAPANESE FOLK PROVERBS AS AN OBJECT OF RESEARCH

ABSTRACT

This article discusses Japanese folk proverbs and some considerations regarding the factors and translation methods used in the process of translating them into Uzbek. It is noted that the proverb is one of the genres of oral creativity with a concise and deep meaning, which was created on the basis of the experiences and observations of the people in the social, economic, political and cultural life for many centuries. Also, examples of Japanese folk proverbs are given, and their comparative translation with the Uzbek language is analyzed. Scientific approaches to interlanguage alternatives and differences compared in the process of translation are proven on the basis of concrete examples.

Keywords: folklore, paremiology, translation, **ことわざ** (kotowaza - proverb), **慣用句** (kanyouku - phrase), proverb, phrase.

KIRISH

Har bir millatning o'zligini aks ettiruvchi milliy qadriyatlarini va o'sha xalqning madaniyatini hamda falsafiy dunyoqarashlarini ifodalovchi eng asosiy omillardan biri bu xalq og'zaki ijodidir.

Xususan, xalq og'zaki ijodining eng muhim janrlaridan biri bo'lmish maqollar va ularga oid xususiyatlar bugungi kunda tilshunoslik va folklorshunoslik sohasida tadqiqotchilar tomonidan katta qiziqish bilan o'rganilayotgan eng muhim mavzulardan biriga aylanib bormoqda. Folklorning eng muhim janrlaridan biri bo'lgan maqollarni, umuman, xalq ijodiyotini o'rganish va uni tadqiq qilish lingvomadaniy jihatdan bugungi kunda juda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Tilimiz ko'rkini, nutqimiz nafosatini, aql - farosat va tafakkurimiz mantig'ini hayratomuz bir qudriyat bilan namoyish eta oladigan bunday badiiyat qatralari xalqimizning ko'p asrlik hayotiy tajribalari va maishiy turmush tarzining bamisoli bir ko'zgusidir. Bu badiiy ko'zguda xalqning hayotga, tabiatga, oila va jamiyatga munosabati, shuningdek, ijtimoiy - siyosiy, ma'naviy - ma'rifiy, axloqiy - estetik va falsafiy qarashlari, qisqasi, o'zi va o'zligi to'la namoyon bo'ladi [3,33].

Shu sababli maqollar xalq orasida g'oyatda keng tarqalgan janr bo'lib, asrlar davomida jonli so'zlashuv va o'zaro nutqiy munosabatlarda foydalanibgina qolmay, balki bugungi kunda

ham badiiy, tarixiy va ilmiy asarlarda, siyosiy va publitsistik adabiyotlarda ham doimiy ravishda qo‘llanilib kelinmoqda. Maqollar xalq donishmandligining nodir namunalari sifatida og‘zaki badiiy ijodning keng tarqalgan mustaqil janridir. Shartli ravishda ularni xalqona axloq - odob qoidalari, deb atash mumkin. Zero, maqollar xalqning asrlar davomida hayotiy tajribalarida sinalgan ijtimoiy - siyosiy va ma’naviy - madaniy hamda axloqiy - falsafiy qarashlarining g‘oyat ixcham, lo‘nda, siqiq va obrazli ifodasidan paydo bo‘lgan hodisadir.

Maqollar biror muallif tomonidan maxsus ijod qilinmaydi, balki ma’lum bir sharoit taqozosi tufayli sinalgan hayotiy tajribadan tug‘iladigan xulosaning axloqiy bahosi sifatidagi hukm bo‘lib yuzaga kelishi manbalarda qayd etilgan [8, 132].

Ular insonlarning turli sohalardagi faoliyatlari jarayonida uzoq muddatli sinovlardan o‘tgan turmush tajribalarining hosilasi, barqaror va o‘zgarmas, to‘g‘ri va haqqoniy xulosasi tarzida yuzaga kelganligini ko‘rsatadi [4, 152].

Natijalar. Xalq paremik ijodiyoti o‘ziga xos qonuniyatlar va rivojlanish tamoyillariga ega. Uning bu xususiyatlarini folklorshunoslikning paremiologiya sohasi o‘rganadi. Maqollar ustida izlanishlar olib borar ekanmiz, paremiologiya sohasiga murojaat qilmasdan ilojimiz yo‘q. “*Paremia*” grekcha so‘z bo‘lib, “*hikmat*”, “*naql*”, “*hikmatomuz obrazli xalq maqoli*” kabi ma’nolarini anglatadi.

Xalq paremik ijodiyoti namunalarini to‘plash va yozib olish hamda kitobat shakliga keltirish kabi faoliyat bilan esa “*paremiografiya*” sohasi shug‘ullanadi.

Folklorda maqol janri hikmatga yo‘g‘rilganligi, g‘oyat ixcham, lo‘nda va obrazli ifodalanishi bilan xalq paremik ijodining bir qismini tashkil etadi. Biroq maqol janri bugungi kungacha alohida adabiy tur sifatida e’tirof etilmay, goh xalq nasri, goh xalq poeziyasi tarkibida mavhum holda kichik tur tarzida ko‘rilib kelinmoqda.

Maqol xalqning ko‘p asrlar mobaynida ijtimoiy - iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda to‘plagan tajribalari, kuzatishlari asosida yuzaga kelgan ixcham, chuqur mazmunga ega bo‘lgan og‘zaki ijod janrlaridan biri ekanligi haqida takror qayd etamiz.

Shu o‘rinda, “*maqol*” atamasining etimologiyasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, u arabcha “*qavlun*” (*gapirmoq, aytmoq*) so‘zidan olingan bo‘lib, kishilar tomonidan aytilib yuriladigan ifoda va xalq maqollariga nisbatan qo‘llaniladi. Xalq orasida deyarli bir xilda nutqda faollashib, bir xilda tushuniladigan xalq maqoli, ifodalar, asosan, maqol janrini tashkil qiladi [2,91].

Demak, xalq maqollari ommaning muayyan voqea, hodisalar haqidagi xulosalarini, hukm va tavsiyalarini o‘zida mukammal tarzda mujassamlashtirgan o‘ziga xos badiiy shaklga ega bo‘lgan ifoda usulidir. O‘zbek xalq maqollari ko‘pincha *maqol, masal, matal, zarbulmasal, naql, hikmat, foyda, hikmatli so‘z, tanbeh, mashoyixlar so‘zi, donolar yoki donishmandlar so‘zi,*

oqinlar so‘zi va otalar so‘zi atamaları bilan el orasida mashhur bo‘lsa - da, aksariyat hollarda ilmiy taomilda *maqol* atamasi iste‘moldadir.

Maqollar o‘z tabiatiga ko‘ra xalqaro janr hisoblanadi. Dunyoda o‘z maqollariga ega bo‘lmagan xalqning o‘zi yo‘q. Chunki har bir xalq hayotiy tajribalarini maqollar shaklida avloddan - avlodga yetkazishga harakat qiladi. Shuning uchun ham turli xalqlar og‘zaki ijodida mazmun va shakl jihatidan bir -biriga yaqin hamda hamohang maqollar ko‘p uchraydi. Chunki har bir xalq hayoti va tarixida juda ko‘p o‘xshashliklar, umumiyliklar mavjud.

Yapon tilida maqol atamasi asosan 「ことわざ」 (kotovaza) so‘zi orqali ifodalanishi odatiy holat bo‘lib, ayrim manbalarda 「表現」 (hyougen), 「慣用句」 (kanyoku) so‘zlari orqali ham maqol tushunchasiga ishora qilinganini ko‘rish mumkin. O‘zbek xalq maqollari singari yapon xalq maqollari ham yapon folklorning eng keng tarqalgan janrlaridan biri bo‘lib, ular tuzilishi va folklorda o‘rganilishi kabi jihatlari bilan o‘zbek maqollariga yaqin holda umumiy jihatlarni ko‘rsatadi [10, 27].

Xalq maqollariga murojaat etganda, ulardagi tarixiylikni hisobga olish lozim. Chunki bugungi kunda nutqimizda ishlatilayotgan maqollarning ko‘pchiligi o‘tmishda yaratilganligi bilan xalq psixologiyasi, dunyoqarashidagi cheklanganliklar va ziddiyatlar aniq ifodasini topgan. Binobarin, xalq maqollarini to‘plash, ularning tabiatdagi turli davrlarga xos qatlamlarini izchil sinfiylik nazaridan o‘rganish lozim. Masalan, o‘zbek xalq maqollaridan biri “*Boy boyga boqar, suv soyga oqar*” maqolini jamiyatning qaysi davrida va qanday sinf vakillari tomonidan aytilganligini anglash bir qarashda qiyin. Agar maqol mehnatkash xalqning nutqida qo‘llanilgan bo‘lsa, shu sinf manfaatlariga xizmat qiladi yoki aksincha holatda kuzatilishi mumkin.

Shu o‘rinda, yapon xalq maqollaridan birini tahlilga tortishni joiz topdik:

犬も歩けば棒に当たる。(Inumo arukeba bōniataru).

It ham yurib, tayoqqa uriladi.

Ushbu maqolning o‘zbekcha muqobil variant sifatida “*yurgan sayoq, yeydi tayoq*” tarzida izohlash mumkin.

Demak, maqollardagi konkret sinfiy funksiya ularning nutqda qo‘llanish o‘rniga qarab belgilanadi. Ammo maqollar qaysi davrda yaratilishidan qat‘iy nazar, ular yana nutqqa qaytib faollashishi mumkin [4,78]. Biz bu holatda maqollarning kelib chiqishi yoki yaratilishi ma‘lum bir davrga, holatga bog‘liq bo‘lishini aytmoqchimiz xolos. Ijtimoiy hayotdagi o‘zgarishlar bilan shartlangan holda maqollar mazmunida turli darajadagi o‘zgarishlar - torayish yoki kengayishlar yuz beradi. Mana shu faktning o‘ziyoq maqolning jamiyat hayoti, xalq turmushi bilan bevosita bog‘lanishda ekanligini ko‘rsatadi.

Aynan shu sabablar oqibatida xalq maqollari juda ham sekinlik bilan yaratilish va unutilish xususiyatiga ega. Bu xususiyatlar jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va madaniy strukturaning barqarorlik yoki beqarorlik darajasi bilan bog‘liq holda amalga oshadi. Maqollardagi pand - nasihat xarakteri ularni yanada jonli va kuchli ta’sirchanligini oshiradi. Masalan, yapon tilidagi *かわいい子には旅をさせよ* (kawaī ko ni wa tabi o sa seyo) degan maqol mavjud bo‘lib, o‘zbek tilida so‘zma - so‘z tarjima qilganimizda “*Shirin bolani sayohatga yuborgan ma’qul*” tarzida ifodalanadi. Ushbu maqoldan shuni anglash mumkinki, bola qanchalik yoqimli bo‘lsa, shunchalik qiyin tajriba qildirish va shu asosida bola o‘sib borishiga imkon berish maqsadga muvofiqdir. Ya’ni, bola qanchalik yoqimli bo‘lsa, tajriba shunchalik qiyin bo‘lishi kerak. Ushbu maqol qadimgi yapon xalq maollaridan biri bo‘lib, o‘tmishda sayru - sayohat qilish nihoyatda qiyinchiliklarga to‘la bo‘lgan. Biroq, ushbu maqolning o‘zbekcha lingvomadaniy jihatdan muqobil varianti sifatida “*Bola aziz - tarbiyasi undan aziz*” maqolini keltirishni joiz topdik

Ravshanki, bu turdagi ushbu maqollar pand - nasihat mazmunidagi maqollar sirasiga kiradi. Ya’ni, jamiyatda kishilarni har doim shirin suhan va nafis kalomli bo‘lishga undaydi. Yuqorida tahlilga tortilgan maqoldan ko‘zlangan maqsad ham har ikki tilda uyg‘unlikka egadir.

Maqollarni o‘rganish jarayonida uning tuzulishi, qanday ko‘rinishdagi sintaktik butunliklar orqali tashkil topganiga ahamiyat berish muhim omildir. Chunki maqollar tuzilishiga ko‘ra, bir va bir necha sintaktik butunliklar asosida tashkil topgan bo‘lishi va bir sintaktik butunlikdan, odatda, bir qisimli maqollar sanalib, ko‘pincha darak gap kovrinishida ifodalanadi. Aynan shu xususiyatlari bilan o‘zbek va yapon xalq maqollari o‘xshashliklarga egadir. Quyidagi maqollar orqali fikrimizni isbotlashga harakat qilamiz:

1. 三人寄れば文殊の知恵。(Sannin yoreba monjuno chie).

a) *Bir bosh yaxshi - ikki bosh undan ham yaxshi.*

b) *Bir bosh yaxshi - ikkisi a’lo.*

2. 笑う門には福来る。(Warau kadoni wa fuku kitaru).

Tabassum - baxt kaliti.

3. 論より証拠。(Ron yori shōko).

Ming bor eshitgandan, bir ko‘rgan afzal.

4. 花より団子。(Hana yori dango).

Ish bohona diydor g‘animat [9, 62].

Aksariyat maqollar ikki qismdan tashkil topgan bo‘lib, bir qismi tasviriy mohiyatga ega bo‘lsa, ikkinchi qismi xulosadan tashkil topadi. Masalan:

喉元過ぎれば熱さを忘れる。(Nodomoto sugireba atsusa wo wasureru).

Ishi bitdi - eshagi suvdan o'tdi.

Biroq so'zma - so'z tarjima qilinganda "Tomoqdan o'tgandan keyin (suvning) qaynog'i unutiladi" tarzida ifodalanadi.

Shu o'rinda, o'zbek maqollariga murojaat qiladigan bo'lsak, ba'zan muloqot matnimizda to'rt komponentli maqollar ham uchrab turadi. Biroq yapon maqollari orasida bu holat kam uchraydi:

Zamon seni o'qitar,

Tayoq bilan so'kitar.

Sabog'ingni bilmasang,

Do'konda bo'z to'qitar [6,105].

Bir qismli maqollarga nisbatan ko'p qismli maqollar tez o'zgarishga moyilroqdir. Sababi ba'zi holatlarda maqol aytuvchining unda ifodalanayotgan ma'noni to'laligicha tushunib yetmasligi yoki eshitganini eslay olmasligi natijasida o'zicha qo'shimcha so'zlar yoki izohlar qo'shishi tufayli maqolning mazmuniga yoki tuzilishiga jiddiy putir yetkazilishi mumkin bo'lgan holatlar ham kuzatiladi. Bunday vaziyatda maqolda asosiy fikrni tashuvchi so'zlardan birining tushirib qoldirilishi sabab bo'lishi mumkin. Binobarin, maqollarni aytish va tinglash ham alohida e'tibor va ma'suliyatni taqozo etadi. Aks holda, beparvolik tufayli maqolning asl ma'nosiga putur yetkazilib, kelajak avlodga noto'g'ri talqinda o'tib qolishi va asl ma'nosiga nisbatan zid ma'noda qo'llanilishi ham mumkin.

Maqollar shakliga ko'ra, nasriy hamda she'riy tuzulishga ega bo'ladi. She'riy shakldagi maqollar o'ziga xos vazn, qofiya va ohangdorlik mavjudligi bilan xususiyatlanadi:

Oltovlon ola bo'lsa,

Og'zidagin oldirar.

To'rtovlon tugal bo'lsa,

Tepadagin endirar [6,97].

She'riy tuzulishdagi maqollarda ritmik - sintaktik parallelizmlar, alliteratsiya, qofiya va boshqa ko'pgina poetik vositalar ifodalanadigan ibratli fikrni jarangdor, ohangdor, libos bilan bezantirsa, ayrim hollarda oddiy so'zlarning takrorlari yoki radiflar ham qofiya vazifasini o'taydi:

Yomonga bo'ldim yo'ldosh,

Ishimga bo'lmadi qo'ldosh.

Yaxshiga bo'ldim yo'ldosh,

Ishimga bo'ldi qo'ldosh [7,109].

Bu hodisa ko‘proq o‘zbek maqollari uchun xosdir. Asosan, aksariyat o‘zbek maqollarida alliteratsiya, qofiya kabi poetik vositalarning ishtiroki ko‘p kuzatiladi.

Maqollarning xalq og‘zaki ijodining boshqa janrlariga nisbatan o‘xshash va farqli jihatlari maqollar insoniyatning turmush tajribalari zaminida tug‘ilgan va xalq donoligini ifodalaydigan qisqa, ko‘pincha she‘riy formadagi hikmatli so‘zlar, chuqur ma‘noli xalq maqolilar bo‘lib, o‘ta ixcham, pishiq va puxtaligi bilan xalq og‘zaki ijodidagi boshqa janrlardan farq qiladi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan ikki xususiyatdan shu narsa ma‘lum bo‘ladiki, hajman ixcham bo‘lgan maqollar olam - olam kechinma bayoni va ulkan dostonlarga jo bo‘luvchi voqealarni o‘z ichiga oladi. Boshqacha aytganda, har bir maqolning mazmunidagi real voqelikdagi faktlar orqali ulkan hajmdagi asarlar yaratilishi mumkin.

Xalq og‘zaki ijodi janrlari sirasida hajmi, tashqi shakliy xossalari hamda voqelikni aks ettirish xususiyatlari jihatidan maqollarga yaqin turuvchi matal va topishmoq kabi janrlar ham mavjud bo‘lib, ushbu janrlar orasidagi o‘xshash jihatlarning ko‘pligi tufayli ular orasidagi farqlarni anglash biroz muammo tug‘dirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, xalq maqollarini tadqiq qilishda ularning shakli va mazmuni muhim farqlovchi omil bo‘lib xizmat qilishi ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezident Sh. Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son farmoni, hujjatlar to‘plami, 2017-y., 6-son
2. Аникин В. П. Мудрость народов // Пословицы и поговорки народов востока. – М.: Наука, 1961. – 76 с.
3. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. -T.: O‘qituvchi, 1990. – 303 b.
4. Madayev O., Sobitova T. Xalq og‘zaki poetik ijodi. – T.: Sharq, 2010. –207 b.
5. Salomov G‘. Maqolalar va idiomalar tarjimasi. - T.: Fan, 1961. - 162 b.
6. Samadov Q. Maqollarimiz mohiyatiga doir.T.: O‘zbekiston Madaniyati. –1965. -213 b.
7. O‘zbek xalq maqollari 2-tom T.: Fan. 1987. – 365 b.
8. O‘zbek xalq maqollari 2-tom T.: Fan. 1987. – 365 b.
9. みんなの日本語II. Tarjima va gramatik tahlil Toshkent: 2007. 176 b.
10. ことわざ辞典 小柳 昇 (Oyanagi Noboru). ニューアプローチII (New approach II). – Tokio:こぶも研究者 (kobu mokenkyuusha), 2002. - 268 b.

11. ミニことわざ辞典— 研究者 (kobu mokenkyuusha). 1993.-152 b.
12. Soleyeva, M. (2022). Aqliy hujum, vena diagramma metodlari va kompyuter texnologiyalarini qo'llash orqali talabalarga yapon tilidagi maqollarni o'rgatish. *Science and innovation, 1(B7)*, 1247-1253.
13. Soleyeva, M. R., & Jo'Ramurodov, D. G. A. (2022). Yaxshilik va yomonlik mavzusiga doir bo'lgan o'zbek maqollarning yapon tilida tarjimasi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 24)*, 389-398.
14. Mubina, S., & Shavkatovna, J. L. (2022). Yapon tili frazeologik iboralarning o'zbek tiliga tarjima qilish usullari va ularning xususiyatlari. *Science and innovation, 1(JSSR)*, 190-194.
15. Mubina, S. (2022). Ta'lim tarbiyani o'rgatishda xalq maqollarining o'rni va ahamiyati. *Innovation in the modern education system, 3(25)*, 62-64.
16. Soleyeva, M. (2022). Teaching japanese proverbs to students using brainstorming, viennese diagram techniques and computer technology. *Science and Innovation, 1(7)*, 1247-1253.